

A környezettudatosság indikátorai és főbb motivációi a hazai feldolgozóipari vállalatoknál

Nagy Gábor

Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Ihrig Károly Doktori Iskola, Debrecen
nagygabor@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmányban a vállalati szféra környezeti teljesítményét, és az azt nagymértékben befolyásoló motiváló tényezőket vizsgáltam, 82 magyarországi feldolgozóipari vállalat önbevalláson alapuló kérdőíves felmérésére támaszkodva. A környezeti teljesítmény meghatározása során kvalitatív indikátorokat használtam, amelyek alapján a Pataki György és Radácsi László által kidolgozott indexek jelentették. A motiváló tényezőknek alapvetően két csoportját különböztettem meg az alapján, hogy a motiváció a szervezeten belülről, vagy azon kívülről érkezik. A vizsgálat rávilágított arra, hogy azok a vállalatok képesek jobb környezeti teljesítményre, amelyeket belső és külső motivációk egyaránt vezérelnek, és ezek együttese hat leginkább a javuló környezeti teljesítmény irányába.

Kulcsszavak: környezet, orientáció, környezeti teljesítmény, motiváció

SUMMARY

This paper focuses on the corporate environmental performance and its motivating factors. The background of the study is a questionnaire survey covers 82 Hungarian manufacturing companies. The identification of the environmental performance based on the study of György Pataki and László Radácsi who create a group of environmental indicators. The motivating factors are several stakeholders of the companies who have affect on an organization's environmental actions. These motivations can be divided into internal and external factors. According to the questionnaire survey the combination of internal and external factors seems to be the most important to the better environmental performance.

Keywords: environment, orientation, environmental performance, motivation

BEVEZETÉS

Jelen dolgozat célja, hogy az output-szemléleten túlmutató kvalitatív jellegű környezeti teljesítménymutatók segítségével választ adjak arra, hogy – a környezetterheléssel leginkább érintett – feldolgozóipari vállalatok milyen erőfeszítéseket tesznek a környezet érdekében, és melyek azok a motiváló tényezők, amelyek képesek kikényszeríteni, illetve javítani a nyereségérdekelt szervezetek környezettudatosságának színvonalát.

A VIZSGÁLATI KÖR LEHATÁROLÁSA

Jelen kutatás alapját a magyarországi feldolgozóipari vállalkozások köréből vett minta jelentette. A kutatás során ugyan nem volt módom a teljes feldolgozóipart bevonni a vizsgálatba, de véleményem szerint a vizsgálat megállapításai alapján megfelelő következtetések vonhatóak le az egész iparágra vonatkozóan.

Munkám során két különböző adatforrásra támaszkodtam. Egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatósi adatbázisának információit használtam fel, másfelől a kiválasztott vállalatokhoz általam szerkesztett és kidolgozott kérdőívet juttattam el. Az elvégzett kérdőíves adatfelvétel alapján 82 feldolgozóipari főtevékenységű, legalább 50 főt foglalkoztató profitorientált gazdasági szervezet adatait volt módom érdemben vizsgálni.

A feldolgozóiparra szűkített kutatás legfőbb indoka az volt, hogy ezek a vállalkozások tevékenységük jellegénél fogva nagymértékben kötődnek a természetes környezethez, és termelésük annak állapotára jelentős hatást gyakorolhat. Elismerve azt, hogy más nemzetgazdasági ágak (többek között a mezőgazdaság, az építő-

ipar vagy a közlekedés és szállítás) gazdasági szervezetei is képesek érdemben hozzájárulni a környezet megóvásához, reményeim szerint a feldolgozóipar választásával sikerült olyan területet lehatárolni, amely kellő súllyal jelenik meg az általam vizsgált tényezők vonatkozásában.

A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG SZÍNVONALA

A vállalkozások környezeti teljesítményét több, sokszor nehezen számszerűsíthető dimenzió mentén értékelhetjük (Pataki és Radácsi, 1998; Cormier et al., 1993). Kutatásomban a vállalatok környezet érdekében kifejtett erőfeszítéseit négy nézőpont mentén vizsgáltam: a környezeti tanulás, a környezeti folyamat, környezeti kommunikáció és a környezeti pénzügyi dimenzió, amelyek az alábbi szervezeti jelenségekre, tevékenységekre koncentrálnak:

- A környezeti kommunikáció dimenziója: azt fejezi ki, hogy az adott vállalat mennyire érzékeny a környezetet érintő információkra, illetve mennyire ad hangot saját környezeti orientációjának. A nézőpont azt vizsgálja, hogy a szervezetről kialakult pozitív kép hozzájárul-e az ügyfelek megelégedettségéhez, amely által versenyelőny alakulhat ki.
- A környezeti tanulás, fejlődés dimenziója: azt méri, hogy a vállalat a rendelkezésére álló intellektuális tőkét mennyire tudja kulcsfontosságú sikertényezőnek, és mennyire vonja be céljai elérése érdekében környezeti stratégiájának megvalósításába.
- A környezeti folyamat dimenziója azt méri, hogy a vállalkozások rendszeres, mindennapi tevékenységük során mennyire veszik figyelembe a környezeti tényezőket, a környezeti érdekeket, az innováció, a

technológia és termékfejlesztés során mennyire tartja fontosnak a környezeti szempontok érvényesülését.

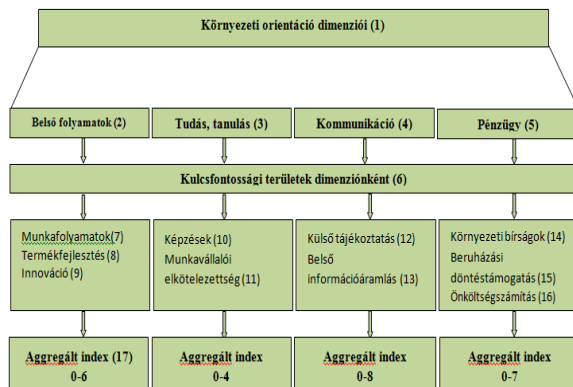
- A környezeti pénzügyi dimenzió egyértelműen jelzi a meghozott döntéseket követő, könnyen mérhető gazdasági következmények hatását. Kifejezi, hogy a vállalatnak sikerült-e a jobb környezet működésével pénzügyi eredményeket elérnie.

Ezen aspektusok használatával igyekeztem túllépni azon a szemléleten, hogy a vállalatok környezetvédelmi teljesítményét kizárólag fizikai mutatók számbavételével mérjem. Így lehetőség nyílt arra, hogy a környezeti teljesítményt egy szélesebb, az output szemléleten túlmutató, stratégiai kontextusban helyezzem el. Ezzel a megközelítéssel egyúttal sikerült kiküszöbölni azt a nehézséget is, hogy a gazdasági szervezetek sok esetben elzárkóznak az olyan jellegű kérdések megválaszolásától, amelyek az általuk okozott környezetterhelések számszerűsítésére vonatkoznak. Továbbá, azáltal, hogy nem közvetlenül kérdeztem rá olyan érzékeny területekre, mint a szennyezőanyag-kibocsátás, reményeim szerint sikerült csökkenteni az alacsony bevalási hajlandóságból eredő torzítást is.

A dimenziók szerinti értékeléshez aggregált indexeket használtam, amelyeket a kiküldött kérdőívben szereplő eldöntendő és attitűdökre vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján alakítottam ki. Az egyes indexek kialakítását és mérési skáláját mutatja az 1. ábra.

Az indexek segítségével megragadhatók a környezettudatosság legfontosabb dimenziói. Így a környezet érdekében tett erőfeszítéseket sűrítve jelző indexek mértéke kulcsfontosságú sikertényezőnek számít a környezeti teljesítmény értékelésekor.

1. ábra: A környezettudatosság dimenziói

Forrás: saját szerkesztés

Figure 1: Dimensions of the environmental awareness

Dimensions of the environmental orientation(1), Internal processes(2), Learning(3), Communication(4), Finance(5), Key areas by dimensions(6), Workflows(7), Product improvement(8), Innovation(9), Trainings(10), Employee engagement(11), External orientation(12), Internal information-flow(13), Environmental fines(14), Support of financial decisions(15), Direct cost calculation(16), Aggregate index(17), Source: own edition

A VÁLLALKOZÁSOK CSOPORTOSÍTÁSA KÖRNYEZETI INDEXEK ALAPJÁN

Miután a különböző vállalati sajátosságok és szervezeti attribútumok nem egyenletesen javítják a vállal-

kozások környezeti teljesítménymutatóit, feltételezhető, hogy a vizsgált gazdasági szervezetek – eltérő adottságaik révén – a környezeti indexek mentén csoportosíthatók. Ezt a csoportosítást klaszterelemzéssel végeztem el, és a későbbiekben az egyes klasztereket aszerint vizsgáltam, hogy milyen okból, milyen motivációtól vezérelve fordítanak figyelmet a természetes környezetre.

A within-groups linkage módszerrel elkészített dendrogram alapján olyan kép rajzolódott ki, amely leginkább a négyes klaszterszám kiválasztását indokolta. Így a négy környezeti index alapján elvégzett klaszterelemzés a mintában szereplő 82 feldolgozóipari vállalatot négy alapvetően különböző csoportba sorolta (1. táblázat).

Az első klaszterbe sorolt vállalatok közös sajátossága, hogy a környezeti teljesítmény általam vizsgált mind a négy dimenziójában kiegyensúlyozottan jól teljesítettek abban az értelemben, hogy mindegyik index tekintetében átlag feletti pontszámokat értek el. A mintában szereplő vállalkozások csak szűk köre, mintegy tizede tartozik ebbe a csoportba. Az első klaszter vállalatait egyenletesen jó teljesítményük mellett két lényeges mozzanat fűzi még össze. Egyfelől szignifikánsan felülmúlják a mezőnyt a környezetvédelem folyamatai területén, másrészt mind a 8 ide tartozó vállalatnak kötelező környezetvédelmi bevallást benyújtania az illetékes hatóságokhoz. Ez utóbbi tényt azért fontos hangsúlyozni, mert már önmagában is kidombrítja a környezeti szabályozás jelentőségét, és rávilágít a megfelelően körülírt jogszabályi környezet és a vállalkozások környezeti teljesítménye közötti potenciális kapcsolatra.

A második klaszter vállalatai alkotják a legnagyobb csoportot, a minta 35%-a ide koncentrálódik. Ezeket a szervezeteket átlag feletti környezeti kommunikációs és folyamat mutató jellemzi, a környezeti pénzügyi nézőpont szerint átlagosnak mondhatóak, ugyanakkor a tanulás index vonatkozásában nagyrésztük átlag alatti eredményeket ért el, és csak szűk körüket jellemzi átlagosnak mondható érték. Ezek a vállalkozások abban a tekintetben nagyon hasonlóak az egyes klaszterhez, hogy a környezeti orientációjuk magas fokú környezeti teljesítményben mutatkozik meg, azonban nem intézményesítették, nem építették be szervezeti struktúrájukba a környezeti tényezőt. Szembetűnő, hogy ezen vállalkozások 2009. évi átlagos állományi létszáma jellemzően elmarad az egyes klaszter vállalataitól és igen széles skálán mozog. 50 fős kisvállalat és 1000 főnél többet foglalkoztató nagyvállalat is szerepel ebben a klaszterben, míg az első klaszter vállalkozásai kivétel nélkül 1000 főnél több alkalmazottal működnek. Ez nem csak a szervezeti méret és a környezeti intézményesültség foka között fennálló pozitív kapcsolatot támasztja alá, hanem egyúttal azt is jelzi, hogy a környezeti orientáció magasabb szintje nem korlátozódik a nagyvállalatokra, hiszen a környezeti igényeket figyelembe vevő technológiai, termelési megoldások alkalmazása minden vállalat számára előnyt jelenthet.

A harmadik klaszterbe a mintabeli vállalkozások negyede tartozik, és közös jellemzőjük, hogy a környezeti kommunikáció mutató tekintetében átlag feletti pontszámokat értek el, miközben a környezeti tudás területén közepesen, a környezeti folyamatok és környe-

zeti pénzügyi index vonatkozásában pedig vagy átlagosan, vagy annál gyengébben teljesítettek. Ezeknek a vállalkozásoknak az eredményei azt jelzik, hogy felismerik ugyan a környezeti tényező jelentőségét, de arra nem fordítanak kellő figyelmet. Információt gyűjtenek és tájékoztatást nyújtanak a környezeti hatásokról, ugyanakkor ez csak ritkán párosul a szervezeti struktúrájukba beépült, megfelelő kompetenciákkal rendelkező szervezeti egységgel, és csak mérsékelt, vagy egyáltalán nem mozdultak el a termelési technológiájukkal a környezetvédelem irányába. Az ebbe a klaszterbe tartozó vállalkozások nyolctizede legalább hármas pontszámot adott arra kérdésre, hogy mekkora jelentőséggel bír számára a legfontosabb üzleti partereinek a környezet iránt tanúsított pozitív magatartása. Ez arra enged következtetni, hogy a harmadik klaszter vállalatai nem csak kommunikálják környezeti orientáció-

jukat, de bizonyos lépéseket is tesznek a környezet védelméért.

A negyedik klaszter a második legnagyobb csoportját adja a vizsgált vállalatoknak, ugyanis a minta háromtizede ide összpontosult. Az ebbe a klaszterbe tartozó vállalkozások a környezeti teljesítmény mind a négy általam vizsgált dimenziójában az átlagosnál alacsonyabb értékekkel rendelkeznek. Ezen túlmenően a kérdőívben szereplő kérdések zömére adott válaszok külön-külön is azt támasztják alá, hogy ezek a vállalkozások jellemzően teljesen figyelmen kívül hagyják a környezetvédelmi megfontolásokat. Ebben a körben felülreprezentáltak a 250 főnél alacsonyabb átlagos állományi létszámot jelentő szervezetek, és szembetűnő, hogy közülük egyiknek sem az állam a többségi tulajdonosa.

1. táblázat

Vállalatok csoportosítása a környezeti indexek alapján

Klaszter(1)	Környezeti tanulás mutató(2)	Környezeti kommunikációs mutató(3)	Környezeti folyamat mutató(4)	Környezeti pénzügyi mutató(5)
1	+	+	+	+
2	- / 0	+	+	+ / 0
3	0	+	- / 0	-
4	-	-	-	-

Megjegyzés: +: átlag feletti, 0: átlag közeli, -: átlag alatti

Forrás: saját szerkesztés

Table 1: Enterprise-categorisation by environmental indices

Cluster(1), Environmental learning index(2), Environmental communication index(3), Environmental process index(4), Environmental finance index(5), Note: +: above average, 0: close to the average, -: under average, Source: own edition

A KÖRNYEZETTUDATOSSÁGRA HATÓ MOTIVÁCIÓK

A gazdasági szféra összetett viszony- és kapcsolatrendszeréből adódóan a vállalkozások környezettel kapcsolatos döntéseit egyidejűleg több gazdasági szereplő is befolyásolja. E szereplők közül kitéüntetett jelentősége van az államnak, amely a törvényi szabályozáson keresztül hatósági eszközökkel képes a környezet és a társadalom érdekeit szolgáló beruházásokat, módszereket, technológiákat támogatni, illetve a nem kívánt tevékenységeket szankcionálni (Klassen és McLaughlin, C., 1996; Jaggi és Freedman, 1992). Emellett más aktorok is lényeges nyomást képesek gyakorolni a vállalatok felé. A kutatás során a jobb környezeti teljesítményre sarkalló motiváló erőket két nagy csoportba soroltam az alapján, hogy az indíték a szervezeten belülről vagy kívülről érkezik. Az így felállított belső tényezők a következő faktorokat foglalják magukba:

- a tulajdonosok környezetvédelemmel kapcsolatos elvárásait,
- a vállalat menedzsmentjének környezeti elkötelezettségét,
- a környezetterhelés elkerüléséből adódó pénzügyi nyereséget,
- a környezetkímélő technológiák használatából eredő hatékonysági hasznokat.

A külső motivációk csoportjába pedig

- az állami intézmények,
- a potenciális fogyasztói csoportok,
- a helyi lakosság,
- az egyéb szervezetek (környezetvédelmi csoportok, politikai pártok, civil egyesületek) érdekeinek a szem előtt tartása tartozik.

Ennek a 8 szereplőnek a befolyásoló erejét a vállalkozásoknak 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán kellett osztályozniuk. A 2. táblázatból egyértelműen kitűnik, hogy az osztályzatok átlaga az állami intézmények esetén a legnagyobb, vagyis ennek a befolyásoló szerepe a leginkább meghatározó.

A belső és a külső tényezők körébe tartozó szereplők fontosságára adott pontszámokat külön-külön összeadtam, és az így kapott két dimenzió mentén a minta vállalatait klaszteranalízissel vizsgáltam. A klasztereket ez esetben is a within-groups linkage módszerrel alakítottam ki, amely alapján 4 egymástól élesen elváló vállalatcsoport különböztethető meg.

Az első klaszter vállalatai mind a belső, mind pedig a külső motiváló tényezők területén kimagasló eredményt értek el, ami azt jelenti, hogy körükben a szervezeten belülről és kívülről érkező impulzusok egyaránt nagy szerepet játszanak a környezettel kapcsolatos döntések meghozatalában. Ez a klaszter a minta legkisebb csoportját, mintegy 12%-át fedi le. Az ide tartozó vállalatok közös jellemzője, hogy mindegyikük

átlagos statisztikai állományi létszáma legalább 500 fő volt 2009-ben.

A második klaszter jelenti a legnagyobb elemszámú vállalatcsoportot, melybe a minta 45%-a összesen. Ebben a csoportban a vállalkozások a külső motiváló tényezőknek az átlagosnál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, ugyanakkor jellemzően hiányzik belőlük a vállalaton belülről fakadó igény a környezeti teljesítmény javítása érdekében.

Ezzel szemben a harmadik klaszter vállalatai inkább a szervezetben meglévő motivációktól vezérelve fordítanak figyelmet a természetes környezetre, miközben a külső szereplők esetükben az átlagosnál alacsonyabb befolyásoló erővel rendelkeznek. Ugyanakkor az állam szerepe ezen vállalatok vonatkozásában is jelentős, de a többi külső aktor szerepe csaknem elhanyagolható. Ennek a vállalati körnek a döntéseit jelen-

tős mértékben meghatározzák a környezetkímélő technológiák alkalmazásából eredő hatékonysági és pénzügyi hasznok, és ezt a szempontot a harmadik klaszter vállalatai az átlagosnál magasabb pontszámokkal értékelték. Ebbe a csoportba a minta vállalkozásainak 22%-a tartozik.

A negyedik klaszterbe azok a vállalkozások kerültek, amelyeket sem külső, sem pedig belső motiváló tényezők nem „kényszerítenek” rá jobb környezeti teljesítményre. Az ide tartozó 18 vállalat (a minta 22%-a) Esetében egyedül az állam szerepe és a környezetterhelés elkerüléséből eredő pénzügyi veszteségek minimalizálása jelent (a mintán belül átlagosnak mondható) befolyásoló erőt, miközben minden más felsorolt szempont közömbösnek mutatkozik számukra (3. táblázat).

2. táblázat

A környezeti orientáció motiváló tényezői

Motivációs tényezők(1)	A pontszámok megoszlása (%) (2)					Pontszám(3)
	1	2	3	4	5	
	Belső tényezők(4)					
Tulajdonosok(5)	7,3	37,8	25,6	20,7	8,5	2,9
Menedzsment(6)	7,3	37,8	24,4	19,5	11,0	2,9
Pénzügyi nyereség(7)	6,1	20,7	26,8	19,5	26,8	3,4
Technológiai hatékonyság(8)	4,9	20,7	30,5	24,4	19,5	3,3
	Külső tényezők(9)					
Állami intézmények(10)	2,4	17,1	20,7	29,3	30,5	3,7
Fogyasztók(11)	8,5	25,6	24,4	31,7	9,8	3,1
Lakosság(12)	26,8	31,7	28,0	9,8	3,7	2,3
Egyéb szervezetek(13)	35,4	26,8	22,0	6,1	9,8	2,3

Forrás: saját szerkesztés

Table 2: Motivational factors of the environmental orientation

Motivational factors(1), Dispersion of scores(2), Scores(3), internal factors(4), Shareholders(5), Management(6), Financial goals(7), Technical efficiency(8), External factors(9), State institutions(10), Consumers(11), Populace(12), Other organisations(13), Source: own edition

3. táblázat

Vállalati klaszterek motivációk szerint

Klaszter(1)	Megnevezés(2)	Külső nyomás(3)	Belső motiváció(4)	Arány(5)
1.	Külső és belső motivációjú(6)	+	+	11%
2.	Külső motivációjú(7)	+	-	45%
3.	Belső motivációjú(8)	-	+	22%
4.	Egyik sem(9)	-	-	22%

Forrás: saját szerkesztés

Table 3: Clusters of enterprises by motivations

Cluster(1), Denomination(2), External pressure(3), Intrnal motivation(4), Proportion(5), Controlled by external and internal motivations(6), Controlled by external motivations(7), Controlled by internal motivations(8), None(9), Source: own edition

KAPCSOLAT A KÖRNYEZETI TELJESÍTMÉNY ÉS MOTIVÁCIÓ KÖZÖTT

A kialakított 4 klaszter alkalmas annak vizsgálatára, hogy van-e összefüggés a között, hogy a vállalatok milyen jellegű és szintű környezeti teljesítményt nyújtanak, valamint a között, hogy milyen főbb motiváló erők határozzák meg ez irányú döntéseiket. Ehhez a két klaszterelemzésből – a környezeti teljesítményre és a motivációkra vonatkozóbból – származó, különböző

tényezők mentén kialakított vállalatcsoportokat vetettem össze (4. táblázat).

A két klaszter-csoport között nagymértékű átfedés mutatkozott a vizsgált mintán: azok a vállalkozások, amelyeket külső és belső motiváló tényezők egyaránt befolyásolnak, a környezeti teljesítmény mindhárom dimenziójában „felülteljesítettek”. Ez azt jelenti, hogy a kétféle felbontással képzett klaszterek első csoportjai egyértelműen megfeleltethetők egymásnak, hiszen a két klaszter azonos vállalkozásokat foglal magába.

4. táblázat

Környezeti orientáció és motivációk kapcsolata

Klaszterek(1)	Motiváció(3)				
	1.	2.	3.	4.	
Környezeti orientáció(2)	1.	100%	0%	0%	0%
	2.	0%	14%	86%	0%
	3.	0%	71%	21%	8%
	4.	0%	19%	3%	78%

Forrás: saját szerkesztés

Table 4: Clusters of companies by motivations

Clusters(1), Environmental orientation(2), Motivation(3), Source: own edition

Azok a szervezetek, amelyek a környezeti teljesítménymutatók mentén képzett klaszterek közül a másodikba tartoznak (vagyis amelyeket az átlagnál jobb környezeti technológiai és kommunikációs mutató jellemez, amellet, hogy a környezeti intézményesültség területén legfeljebb átlagosan teljesítenek), jellemzően belső motivációs tényezők hatására mozdulnak el a környezeti orientáció irányába. Az ebbe a csoportba tartozó mintaelemek 86%-a a belső motivációjuk köréből került ki.

A környezeti teljesítmény harmadik klaszterébe azok a vállalatok tartoztak, amelyek a környezeti kommunikáció területén felülmúlták a mintaátlagot, de a technológiai és az intézményesültségi index vonatkozásában jellemzően elmaradtak attól. Az ebbe a klaszterbe sorolt gazdasági szervezetek 71%-a külső motivációtól vezérelve fordít az átlagnál nagyobb figyelmet a környezeti kommunikációra, és ezen belül is főleg az állami szabályozásnak való megfelelés kényszeríti ki a környezeti orientációt.

A környezeti teljesítmény mind a négy általam vizsgált aspektusában alulteljesítő vállalkozások alkotják a negyedik klasztert, amelynek 78%-a mind a vállalatok kívülről jövő, mind pedig a szervezeti kereteken belülről érkező potenciális motiváló tényezőkre közömbös, vagyis nem érez olyan kényszerítő erőt, amely jobb környezeti teljesítményre sarkallná.

KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálat során igazolást nyert, hogy vállalatok akkor képesek jobb környezeti teljesítmény elérésére, ha megfelelő – jogi és szabályozási – külső nyomás mellett belső motivációk egyaránt vezérlik, és ezek együttese hat leginkább a javuló környezeti teljesítmény irányába

Megállapítottam, hogy a gazdasági szféra összetett viszony- és kapcsolatrendszeréből adódóan a vállalkozások környezettel kapcsolatos döntéseit egyidejűleg több gazdasági szereplő is befolyásolja. A motivációs tényezők közül a szervezeten belülről érkező elhatározások, elkötelezettségek inkább képesek javítani a vállalatok környezeti orientációját, nagyobb mértékben hozzájárulnak a környezeti igényeknek megfelelő technológiai, működési szabványok meghonosításához, mint a külső befolyásoló tényezők. A vállalatok kívülről érkező motivációknak, és azok közül a leglényegesebbnek tűnő állami szabályozásnak az ereje ezzel szemben leginkább abban nyilvánul meg, hogy egyfajta „környezeti minimumot” kényszerít ki a piaci szereplőktől, azáltal, hogy olyan jogszabályi környezetet teremt, amelyben nem érdemes a környezet terhére „minden határon túl növelni a vállalati nyereséget”.

IRODALOM

Cormier, D.–Magnan, M.–Morard, B. (1993): The impact of corporate pollution on market valuation: some empirical evidence. *Ecological Economics*. 8: 135–155.
 Jaggi, B.–Freedman, M. (1992): An examination of the impact of pollution performance on economic and market performance: pulp and paper firms. *Journal of Business Finance and Accounting*. 19: 697–713.

Klassen, R.–McLaughlin, C. (1996): The Impact of Environmental Management on Firm Performance. *Management Science*. 42. 8: 1199–1214.
 Pataki Gy.–Radácsi L. (1998): Szigorodó környezetpolitika: Útban az Európai Unió felé. MTA. Budapest. 7–39.

